

Глагол

Система "Знамогика"

**Глаголът означава действие
или състояние като процес,
свързан с лице или предмет**

*играя, работя, трудя се,
спя, пиша, говоря,
мечтая*

Действието и състоянието взети
заедно се определят като
глаголно действие, тъй като под
състояние не разбираме вършене.

Вместо "лице или предмет"
казваме глаголно лице.

Синтактично глаголът изпълнява службата на сказуемо - една от главните части на изречението.

В значението на глагола обикновено се съдържа указание и за подлога, благодарение на морфологичната категория глаголно лице. Затова глаголът може и сам да образува изречение (безподложно изречение):

Пишете. Вали. Сънувах, че летя.

Образуване

Първични и производни глаголи

Първичните глаголи са коренни, т.е. първични по произход и не се образуват от други съществителни в езика:
нося, пиша, бера, купя и др.

Повечето глаголи са производни от други думи в езика – съществителни, прилагателни или други глаголи:

*димя (дим), синея се (син),
подпиша (пиша)*

Производните глаголи се образуват с помощта на наставки или представки.

Наставки

1. за образуване на глаголи от имена:

- **-и** - (не личи в 1 л. ед.ч.) за образуване на преходни глаголи от съществителни, прилагателни и числителни имена:
*белег - бележиш, крив - кривиш,
две - удвоиш, готов - готвиш*

- **-ея/-ееш** (2 л.) за образуване на непреходни глаголи предимно от прилагателни имена:

бял - белея/белееш,

глупав - глупея/глупееш

Често заедно с наставката се употребява и представка:

късен - закъснея, малко - намалея,

умен - поумнея

➤ **-увам/-ствам** за глаголи главно от съществителни имена:

гост - гостувам, път - пътувам,

учител - учителствам,

покровител - покровителствам

➤ **-ирам** се среща в глаголи от чужд произход:

адрес - адресирам, блок - блокирам

➤ **-увам** - в глаголи от чужд произход:
диктувам, интересувам

➤ **-нича** - за образуване на някои непреходни глаголи от прилагателни и съществителни имена:
важен - важнича, любезен - любезнича,
сътрудник - сътруднича,
интимен - интимнича, важен - важнича,
капризен - капризнича

➤ **-исам/-есам/-дисам** - тези наставки са от гръцки произход:
харесам, калайдисам

2. за образуване на глаголи от други глаголи

Наставка **-на** служи за образуване на глаголи с различни значения от други глаголи:

- **еднократно** значение

мигам - мигна, бода - бодна

- **начинателно** значение (поставяне на начало) *лежа - легна, мълча – млъкна*

- **умалително** значение

пия - пийна

Наставките **-ам/-ям/-вам/-авам/-явам** служат за образуване на глаголи от несвършен вид от други (свършени) глаголи, без да променят значението им в друго отношение:

изпера - изпирам, променя - променям,

премълча - премълчавам, подаря - подарявам

Представки

В българския език се използват
18 представки за образуване на глаголи
от други глаголи:

**в-/въ-, въз-, до-, за-, из-, на-, над-,
о-/об-, от-, по-, под-, пре-, пред-, при-,
про-, раз-, с-/съ-, у-**
*избера, разбера, подбера, прибера,
събера, набера*

Някои представки се използват
едновременно с наставки за образуване
на глаголи от съществителни и
прилагателни имена:

подмладя, поумнея, освободя

В българския език има и първични глаголи, които не се използват без представки:

- **-ема** - приема, взема;
- **-пра** - допра, спра;
- **-луча** - получа, улуча;
- **-ложа** - приложа, подложа.

Често се срещат глаголи с две или повече представки:

по-при-казвам, пре-про-читам

Представките първоначално са били предлози и в ролята на представки някои от тях са запазили своето първоначално (пространствено) значение:

вмъкна, подложа, откача

В други случаи са придобили ново,
преносно значение:

попея (умалително значение),

замълча (започване на действие),

наприказвам (действие до насита)

Представките **пре-**, **при-**, **о-** и **у-** често се смесват.

Представка **пре-** (близка по смисъл до предлога „през“) означава:

- преминаване (разстояние, граница) - *пренасям, прескачам;*
- повторно извършване - *преобличам.*

Представка **при-** (близка по смисъл до предлога „при“) означава:

- доближаване - *приближавам*;
- прибавяне - *пригласям*;
- слабо действие - *притварям*;
- достигане до желание за действие - *приспа ми се*.

Представка **о-** (близка по смисъл до предлога „около“) означава докосване или обхващане отвън:
опирам, ограждам

Представката **у-** (близка до предлозите „у“ и „в“) означава навлизане навътре (в предмета или в ново състояние):
уморя, убода, ускоря, усвоя.

Запомнете:

одобрявам, опростявам, осуетявам,
ожилвам, оскърбявам, оказвам (се),
узаконявам, уеднаквявам, умъртвявам,
унищожавам, уточнявам, унижавам,
указвам, удостоверявам

Видове глаголи по значение и състояние

1. Глаголи за действие (ходя) и глаголи за състояние (чакам).

2. Лични и безлични глаголи:

- личните глаголи означават действия, при които се посочва или се подразбира определено глаголно лице:

Конят препуска.

- безличните глаголи означават действия, при които не може да се посочи глаголно лице (*съмва се*).

Безличните глаголи означават главно:

а) природни явления (*свечерява се, гърми*);

б) вътрешни състояния и преживявания (*струва ми се*);

в) отделни понятия (*има, няма, може, изглежда, трябва, стига* и др.)

3. Преходни и непреходни глаголи:

- преходните глаголи означават действие, което пряко засяга даден предмет:

Пиша писмо.

Строя къща.

Предметът, върху който пада действието се изразява чрез пряко допълнение (свързано с глагола без предлог).

- непреходните глаголи означават действие с по-особено (опосредствано) отношение към засегнатия предмет и това се изразява с помощта на предлог:

Вървя по пътя.

Обръщам се към него за съдействие.

Засегнатите от действието предмети се изразяват с непреки допълнения или обстоятелства, свързани с глагола посредством предлози.

Преходните глаголи също могат да имат непреки допълнения, освен преките:

Вземам книги от библиотеката.

В някои случаи преходни глаголи се употребяват като непреходни. В тези случаи няма нужда от пряко дъпълнение.

*Обичам да играя.
Пееш ли хубаво?*

4. Обикновени и възвратни глаголи

Възвратните глаголи се образуват от обикновените с помощта на възвратно местоимение „се“/“си“:

смея се, мисля си

Възвратното местоимение винаги се пише **отделно** от глагола.

По строежа на глаголната основа за сегашно време различаваме глаголи от:

I спрежение: чета - чет**е**ш (е)

II спрежение: ходя - ход**и**ш (и)

III спрежение: гледам - глед**а**ш (а)

Изменението на глаголните форми по лице, число, време и пр. се нарича **спрежение** на глагола.

Различаваме **три лица**:

1 л. - *чета*

2 л. - *четеш*

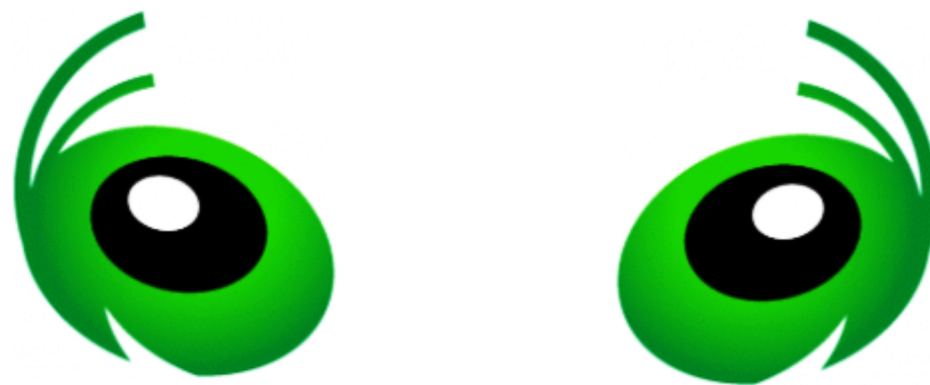
3 л. – *чете*

Различаваме две числа:

- единствено - *чета, четеш, чете*

- множествено - *четем, четете, четат*

Различаваме девет времена:

1. сегашно: *чета*

2. минало свършено: *четох*

3. минало несвършено: *четях*

4. минало неопределено: *чел съм/чел е*

5. минало предварително: *бях чел*
6. бъдеще: *ще чета*
7. бъдеще предварително: *ще съм чел*
8. бъдеще в миналото: *щях да чета*
9. бъдеще предварително в миналото:
щях да съм чел

Различаваме четири наклонения:

1. изявително: *чета, четох* и др.
2. преизказно: *чел, четял, щял да чете*
3. повествователно: *чети, четете*
4. условно: *бих чел*

Различваме глаголи от:

- свършен вид:

напиша, купя, разгледам

- несвършен вид:

написвам, купувам, разглеждам

По залог глаголите са от:

- деятелен/действителен залог:

Иво купува храна.

- страдателен залог:

Храната се купува от Иво.

Различаваме следните причастия:

➤ три деятелни/действителни:

1. сегашно: *четящ*

2. минало свършено: *чел*

3. минало несвършено: *четял*

- минало свършено: *чел*
- минало несвършено: *четял*
- страдателно: *четен*
- деепричастие: *четейки*
- отглаголно съществително: *четене.*

Глаголните форми биват **прости** и **сложни**.

Простите са образувани само от основата на дадения глагол и съответни окончания: *чета, четох, чели*.

Сложните са съчетания от проста глаголна форма и спомагателен глагол или частица:

чел съм, бях чел, щях да чета